

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 2, 2018. Issue 1.

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher

Center for Geopolitical Studies

Časopis Montenegrin Journal for Social Sciences upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS
MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 2, 2017. Issue 1. Podgorica June 2018.

Editor in Chief: Živko Andrijašević

Editors: Adnan Prekić, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL-Central and Eastern European Online; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA-Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture: Danijela Milićević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Niksic, Montenegro;

E-mail: mjss@ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 200 copies

CONTENTS:

MONTENEGRIN STATE IDEA AT THE BEGINNING OF THE TWENTY FIRST CENTURY Zivko ANDRIJASEVIC	7
THE NEW APPROACH OF THE US ADMINISTRATION TOWARDS THE WESTERN BALKANS Damir MARUSIC	25
VOTER MOBILIZATION IN A FROZEN ENVIRONMENT: A COMPARISON OF OLD AND NEW CANVASSING APPROACHES IN MONTENEGRO Nemanja STANKOV	35
DENTAL ANTHROPOLOGY: AN OVERVIEW OF CURRENT APPLICATION AND TECHNIQUES Marija EDINBOROUGH	55
INDUSTRIAL HERITAGE MANAGEMENT: POLISH PERSPECTIVE Weronika POKOJSKA	73
ETHICS AND HEROISM IN ORAL TRADITION OF THE MONTENEGRIN NATIONAL MOVEMENT Jovana DJURIC	85
REVIEWS:	99
BOOK REVIEW: WHEN SCIENCE OVERCOMES IDEOLOGY Zivko Andrijasevic, Montenegrin ideology 1860-1918. Montenegrin state ideology during the reign Nikola I Petrovic Njegos, Cetinje 2017. Milivoj BESLIN	101
REVIEW: SCIENTIFIC CONFERENCE prof. dr Branislav Bato Kovačević – Nikšić, 10. april 2018. MarijanPREMOVIC	105

Glavni i odgovorni urednik: Živko Andrijašević

Urednici: Adnan Prekić, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sledećim naučnim bazama: CEOL-Central and Eastern European Online; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA-Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura: Danijela Milićević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 200

SADRŽAJ:

CRNOGORSKA DRŽAVNA IDEJA NA POČETKU 21.VIJEKA Živko ANDRIJAŠEVIĆ	7
NOVI PRISTUP AMERIČKE ADMINISTRACIJE PREMA ZAPADNOM BALKANU Damir MARUŠIĆ	25
MOBILIZACIJA GLASAČA U STATIČNOM OKRUŽENJU: POREĐENJE STAROG I NOVOG PRISTUPA PRIDOBIVANJA GLASAČA U CRNOJ GORI Nemanja STANKOV	35
DENTALNA ANTROPOLOGIJA: PRIKAZ TEHNIKA I VAŽEĆE PRIMJENE Marija EDINBOROUGH	55
UPRAVLJANJE INDUSTRIJSKIM NASLJEĐEM: ISKUSTVA POLJSKE Weronika POKOJSKA	73
ČOJSTVO I JUNAŠTVO U USMENOJ TRADICIJI CRNOGORSKOG NACIONALNOG POKRETA Jovana ĐURIĆ	85
PRIKAZI:	99
PRIKAZ KNJIGE: KADA NAUKA SAVLADA IDEOLOGIJU (Živko Andrijašević, Crnogorska ideologija 1860–1918. Državna ideologija Crne Gore u vrijeme vladavine Nikole I Petrovića Njegoša, Cetinje, 2017.) Milivoj BEŠLIN	101
OSVRT SA NAUČNE KONFERENCIJE: prof. dr Branislav Bato Kovačević – Nikšić, 10. april 2018. MarijanPREMOVIĆ	105

Original scientific papers**ETHICS AND HEROISM IN ORAL TRADITION
OF THE MONTENEGRIN NATIONAL MOVEMENT**Jovana DJURIC¹Faculty of Arts Charles University, Prague, Czech
jovanadjuric58@gmail.com***ABSTRACT:***

The article explains the historical context in which the oral tradition of the Montenegrins was created. The article analysis individual elements and concepts of the process, which are deeply rooted in the consciousness of Montenegrin society. In a review of the activities of significant individuals, who marked and celebrated the age of social resistance and the fight for freedom, is defined a model that will be in the function of strengthening the moral norm of Montenegrins. Special attention will be focused on the symbolism of the whole process and the way in which certain symbols have influenced the formation of the ideals of humanity and heroism. The Montenegrin folk literature, both written and oral, is the most important source in processing this topic. The analysis of the famous folk epic poetry has shown what the attitude of the Montenegrins towards the ideal of heroism is. Even though the highly idealized legends and epic folk poetry do not paint a realistic picture of the history of the Montenegrin fight for liberation, they are nonetheless a credible source in showing the ideal of heroism in which Montenegrins firmly believed. The method of field research I used the most was an interview. The target group were mostly people from villages in northern Montenegro, who retold me the stories and legends they heard from their parents and ancestors.

KEY WORDS:

Ethics; Heroism; Oral tradition; Montenegro; Folklore.

¹ **Jovana Djurić, (1992.)**, After receiving a scholarship from the Czech government studied ethnology at Faculty of Arts, Charles University 2012-1015. Now is master student in Ethnology working on thesis on Serbian turbofolk and nationalism.

SAŽETAK:

Članak objašnjava historijski kontekst u kojem je nastala usmena tradicija Crne Gore. Analiziraju se individualni elementi i koncept tradicije koji je usađen u svijest crnogorskog društva. U tom kontekstu predstavlja se pregled najznačajnijih događaja i ličnosti koji su obilježili proces nacionalnog oslobođenja. Takođe, objašnjava se i model koji se u tom procesu pokušavaju osnažiti određene moralne norme Crnogoraca. Posebna pažnja posvećena je formiranju specifičnih simbola ovog ponašanja koji će imati uticaj na formiranje ideala čojstva i junaštva. Crnogorska narodna književnost, kako usmena, tako i pisana, je najvažniji izvor u obradi ove teme i ona objašnjava stavove Crnogoraca prema idealu heroizma. Osim narodne književnosti, korištena je i metoda terenskog istraživanja. Ova vrsta istraživanja realizovana je kroz formu intervjua. Ciljna grupa su bili ljudi sa sjevera Crne Gore, koji su prepričavali priče i legende, koje su čuli od svojih roditelja i predaka.

KLJUČNE RIJEČI:

Etika; Čojstvo; Junaštvo; Folkloristika; Crna Gora; Usmena književnost.

Period oslobodilačkih ratova Crnogoraca protiv Osmanskog carstva karakteriše pojava velikog broja dela epske i usmene tradicije. U ovom periodu nastaju razne epske pesme, mitovi i legende o glasovitim crnogorskim junacima i heroinama. Crnogorsko stanovništvo vrednovalo je svoju autonomiju i imalo visoko razvijeni osećaj časti koji ih je vezivao da brane svoju zemlju od otomanske vladavine. Za razliku od drugih naroda, oslobodilačka borba u Crnoj Gori veoma je specifična. Crnogorci nisu podizali ustanke – čitavo njihovo ropstvo bilo je obeleženo svakodnevnim borbama protiv Osmanlija. Njihov ustanak trajao je koliko i okupacija.

Vrlo važan deo crnogorske kulture jeste etički ideal Čojstva i Junaštva, što u grubom prevodu znaci čovečnost i hrabrost. Ideja zajedničkog pretka klanova razvijena zajedno sa snažnom usmenom tradicijom, prenošena je pričama o herojskom otporu od Osmanlija.

Ideja o slobodi i junačkoj smrti za istu bila ja razvijenija i snažnija nego bilo gde drugde u okruženju. Između ostalog i na temelju ideala čojstva i junaštva, koje je opisano u brojnim pričama, pesmama i legendama, zapisanim i nezapisanim, Crna Gora gradila je svoj identitet. Alber B. Lord objašnjava kako se putem usmene književnosti propagira ideja o nacionalnosti: “Groznica nacionalizma u 19. veku vodila je ka korišćenju usmene književnosti za nacionalnu propagandu. Poeme su glorifikovale heroje iz nacionalne istorije. Heroji postaju “nacionalni” heroji, a poeme su označene kao “nacionalni” epovi”. (Lord, 1960.)

Specifične istorijske i društvene okolnosti u kojima se razvijala oslobodilačka borba u Crnoj Gori uticala je i na formiranje specifičnih modela narodne svesti. Kao društvo bez institucija, organizovanog prosvetnog rada i kulture, ovo pitanje oblikovalo se na dosta specifičan način. Neznatan broj pismenih ljudi potpuno je isključio mogućnost razvoja pisane književnosti, pa je njene funkcije u stvaranju narodnog identiteta preuzela usmena književnost. Za vreme oslobodilačke borbe kulturna dela su bili uslovi za stvaranje narodnog identiteta. Takođe se od umetničkih dela kasnije očekivalo da, osim svoje estetske funkcije, imaju i funkciju stvaranja nacionalne svesti. Ove okolnosti uticale su i na sliku umetnika, kao podrške nacionalnoj egzistenciji. Piscima je stvorila preduslove za relativno široku mogućnost javnog, čak i političkog uticaja. Zbog toga nije čudno što je toliko umetnika igralo značajne uloge u političkom životu nardno-oslobodilačkih pokreta (Hroch, 1999.)

Crnogorsko čojstvo i junaštvo opevano u pesmama osnova je nacionalne književnosti i slikarstva Borba za slobodu države glavni je motiv stvaralačkih vrednosti u toj zemlji. “Epske pesme, koje govore o borbi za slobodu crnogorskog naroda, nisu uvek vrhunska ostvarenja epike sa ovih prostora, ali

je u njima ocrtana impresivna slika jednog posebnog života, patrijarhalnog i teškog, kroz koji se ističe ponekad krut, ali uvek uzdignut humanizam. I to im daje posebno vrednost”(Latkovic, 1964.)

O važnosti autora u teorijama usmene književnosti postoje dve struje. Jedna u odnosu na koju je sam individualni kazivač nosilac i stvaralac umetničke vrednosti: “Može se zaključiti da je svaki nastup zapravo posebna pesma, jer svaki nastup je jedinstven i nosi pečat pesnika koji ga izvodi. Možda je on pesmu naučio od drugih, ali pesma proizvedena u tom nastupu je samo njegova. Publika pesmu prepoznaje kao njegovu, jer on stoji pred njima i izvodi je”. (Lord 1960.)

Druga struja zasniva stanovište da se folkloristika kao komparativna nauka koja izučava usmenu književnost, bavi analizom duhovne kulture naroda, te stoga sama umetnička dostignuća usmene književnosti pripisuje kolektivnom duhu naroda, a ne pojedinim stvaraocima. “Divljenje tom kolektivnom duhu, koji iskazuju usmene pesme zbornika Vuka Karadžića, raslo je posebno zbog pohvala koje su izrekle ličnosti iz samog vrha evropske kulture, kao Jakob Grim na primer, ali se gotovo nikakva pažnja nije poklanjala kazivačima usmenih književnih tvorevina kao kreativnim stvaraocima. Da se cenio kolektivni duh u usmenoj književnosti, a ne kreativni pojedinac, pokazuju izkazi nekih Evropljana koji su, kao zaljubljenici u kolektivni duh svog naroda, objavljivali knjige kao usmena književna dela iznikla iz kolektivnog duha. Najpoznatiji među njima su Džejm Makferson, Prosper Merime i Vaclav Hanka”. (Kilibarda, 2009)

U svrhu ovog rada, pokušaću da se fokusiram na drugi pristup, koji dodeljuje vrednost kolektivnom duhu a ne na kreativne sposobnosti pojedinih stvaralaca. Pre svega zbog anonimnost većine autora teško je fokusirati se na originalnog stvaraoca. Sistematsko sakupljanje i beleženje ovih pesama počelo je tek u 19. veku sa Vukom Karadžićem, kada je praćenje porekla ranijih radova već skoro bilo nemoguće. Takođe, kao što je već spomenuto, ono što je bilo veoma cenjeno je poruka koju nosile ove priče o moralu i idealima a ne njihova kreativna vrednost. Osim toga, centralna figura nije bio autor ili izvođač, već sam junak priče, koji je predstavljao vrednosti kolektiva. Na kraju, značajno je pomenuti i to da je vreme u kome su ove priče nastajale, vreme borbe za očuvanje kolektivnog identiteta tokom Otomanske okupacije, borbe za oslobođenje i stvaranja nacije. U predstojećem izlaganju pokušaću da objasnim kako i u kolikoj meri je usmena tradicija uticala na svest i kolektivni duh crnogorskog naroda.

Čojstvo u grubom prevodu znaci čovečnost. U usmenoj tradiciji Crne Gore, dugo prenošenoj sa kolena na koleno, junaštvo ne postoji bez čojstva. Ta dva termina su nerazdvojiva. Kada govorimo o čojstvu govorimo i o etici i moralu.c

Kroz istoriju, različiti narodi postavljali su sebi različite moralne ideale. Tako npr. u drevnoj Kini moralni kod po kome se živelo su bili principi Konfučija. Stara Grčka otvara istoriju intenzivnih filozofskih rasprava o moralnim vrlinama i moralnom ponašanju. Od Pitagore, preko Sofista, pa do Aristotela, ideja i filozofija morala se razvija. Posle stoičkog učenja da treba živeti u skladu sa prirodom, dolazi na red hrišćanska etika, koja obeležava srednjovekovnu etičku misao. Vera u intelektualnu moć čoveka, zamenjuje se religijskom verom u Boga. Sveti Augustin, osnivač teološke doktrine o moralu, kao posebne moralne vrednosti i vrline vidi: odricanje, verovanje, milosrđe, oprost i neerotsku ljubav.

Renesansa je epoha u kojoj se grubo napuštaju moralni kodeksi hrišćanstva i obnavljaju se helenske ideje o moralu, a princip zadovoljstva postaje dominantni moralni vodič. Etički ideali razvijaju se dalje u novom veku od reformatora, Hobsa i Spinoza, preko engleskih utopista i prosvetiteljstva, do nemačke klasične filozofije i Imanuela Kanta.

U crnogorskoj usmenoj tradiciji, u svakoj pesmi i legendi mogu se videti jako izraženi moralni ideali humanosti i čovečnosti u junaštvu. Na njihove moralne vrednosti najviše je uticala srednjovekovna hrišćanska filozofija. To se odražava ne samo u ideji čojstva i junaštva, nego i u patrijarhalnom vaspitanju i načinu života. Da je na Crnu Goru dosta usticala hrišćanska religija, ukazuje i činjenica da su na čelu države od 1516. godine, kada se poslednji vladar dinastije Crnojevića odriče vlasti u korist arhiepiskopa Vavila, od kada Crna Gora postaje verski i crkveni entitet kojim vladaju mitropoloiti - vladike. To traje sve do 1852. godine, kada Danilo II Petrović Njegoš postaje prvi knez Kneževine Crne Gore kao svetovne države, umesto pređasnjeg crkvenog entiteta. Ipak "Paganski tekstovi, pesme i priče nastavili su da žive u hrišćanskoj upotrebi, a hrišćanstvo je paganizme prilagodilo svom intresu". (Kilibarda, 2009)

Tradicije svih svetskih naroda sadrže i mitove o junacima, u kojima su izraženi kult junaštva i junačko-viteška filozofija života. Zato svaki narod pamti svoje junake. U najstarijim vremenima junake su smatrali natprirodnim bićima, a kasnije su ih birali za vođe. Istorija Crne Gore je bila takva da je junaštvo — inače uglavnom vezano za rat i bitke — u crnogorskom narodu dugo bila osobina koja se najviše cenila. Primeri čojstva i junaštva Marka Miljanova, zapisani krajem XIX veka, čuvaju nezaboravne primere junaštva crnogorskih ratnika, ali nosi i pouku da junaštvo postaje moralna kategorija samo onda kada je ono čovečno, kada se ni pri najtežim odlukama ne ogrešuje o čast. Najkraća definicija čojstva i junaštva bila bi sledeća: "Junaštvo je kada slabije braniš od jačih; čojstvo je kada slabije braniš od sebe." (Miljanov, 1996.)

Koliko je čojstvo imalo uticaj na život i smrt Crnogoraca može se videti mnogobrojnim zapisanim i nezapisanim pričama, legendama i pesmama. A same te narodne umotvorine činile su da se isti moralni ideali prenose sa kolena na koleno i tako žive vekovima neizmenjeni. Koliko su se snazno poštovale određene vrednosti pokazuju i najekstremniji primeri, gde najmoralniji ideali prelaze granice i odlaze u apsolutnu krajnost. Jedan od takvih primera je priča o tome kako je čovek ubio svog kuma: "I ova riječ Tomova lijepa je. Bješe mu ubio Trencu sestrića. Tomo je žalio sestrica kao svog sina. To je već bilo i prošlo. Kad je Tomo prekorio ubicu, govoreći mu: "A zašto ubi svoga kuma, ubio te Bog i Sveti Jovan!", ubica reče: "Striko Tomo, nagna me ona rđa Vuja, te rekoh: "Ubiću ga!"- pa ne mogoh lagat", Tomo: "E ne bilo reć što ne valja, a već kad si rekao, neka si ga ubio! Jer datu riječ ne smiješ pogaziti, jer čast bi svoju pogazio!" (Miljanov, 1996.)

Za nekoga ko tek počne da se bavi proučavanjem pojma čojstva i junaštva u crnogorskom narodnom predanju, neke stvari mogu delovati kontradiktorno. Za početak, sasvim je jasno da u celokupnom formiranju crnogorskog ideala čovečnosti i slobodarske misli, ogromnu ulogu ima hrišćanska etika. Međutim, već iz navedenog primera jasno je da crnogorski moral relativizuje greh ubistva. Postoji mnogo situacija, opisanih u usmenom, ali i pisanom predanju, gde se ubistvo opravdava, a nekada se na njega čak i poziva. Baveći se ovom temom i pokušavajući da objasnim i definišem pojam čojstva i šta je ono značilo crnogorskom narodu, došla sam do zaključka da je na ovim prostorima život, vlastiti a i tuđi, imao mnogo manju cenu od časti.

Ilustrativan primer crnogorskog doživljaja pojma čojstvo predstavlja slučaj oficira crnogorske vojske Aleksandra Leksa Saičića. Ovaj vojnik, tada i oficir u ruskoj vojsci 1905. godine, u blizini Vladivostoka, održao je jedan od poslednjih viteških bojeva. U nizu sukoba u okviru Rusko - japanskog rata (1904-1905.) od japanske strane upućen je poziv da pošalju jednog njihovog junačkog zatočenika, koji će izaći na dvoboj tada napoznatijem samuraju japanske carevine. Ne izaći na megdan značilo je priznati svoju ništavnost. Lekso je rekao: "Dajte vi meni dobra konja i dobru sablju, pa ne brinite za mene". Megdan su podelili na očigled dve armije. Posle žestokog okršaja, samuraj je bio mrtav. Lekso je tada odao priznanje palom junaku, a od ruske strane je primio odlikovanje. U ovom ratu, daleko od Crne Gore, Lekso Saičić je tri puta ranjavan. I ovo je bio način spajanja Crne Gore sa svetom. Baš ovo se mnogo dopalo Tolstoj, koji je Leksu daraovao svoja dela i u jednom svom tekstu Tolstoj mu je podvukao recenicu koja kaže: "Da ima junaštva koja smrde i junaštva koja mirišu, a ovo poslednje je Leksovo." (Kastratovic, Đurovic, 1992.)

Snažno isticanje moralnosti i čovječnosti morala je da prati i snažna simbolika. Primeri heroizma i junaštva nisu mogli ostati samo čin pojedinca. Oni su trebali biti jedna vrsta ideološke pedagogije zbog čega je te vrednosti bilo neophodno afirmisati i širiti među stanovništvom. Najefikasniji vid tog procesa bilo je stvaranje određenih simbola, koji će biti prepoznatljiv znak svih onih vrednosti i tradicija heroizma i junaštva. Slično nekim drugim civilizacijama, Crnogorci su za jedan od najvažnijih simbola ovih ideala izabrali planinu. U mnogim svetskim literaturama, pesmama, pričama i legendama, planina je idealna pozornica za velika junačka dela.

Od Olimpa pa do azijskih planina, na kojima se razvija budizam i ostale religije, za mnoge narode planina je imala simboličko značenje. Predstavljala je nešto sveto, a samim tim što je svojom visinom bila bliža nebesima, predstavljala je nešto misteriozno i nedostižno i nešto što je samim tim podložno maštanju i razmišljanju, šta bi to gore moglo biti. Ovaj pojam najčešće je iskazan u formi mitova i legendi koje se tiču planine bogova ili kao u slučaju Crnogoraca, heroja. Često je planina bila mesto boravišta onih koji su sveti i misteriozni ili mesta nastanjena tajanstvenim silama slave i besmrtnosti. Opšti temelj za ovu simboliku prilično je jednostavan i očigledan: pošto je zemlja bila povezivana sa svim ljudskim, zemaljski vrhovi koji dosežu do neba i koji su često preobraženi večitim snegom spontano su smatrani najpogodnijim materijalom da se kroz alegorije, mitove i legende, izraze duhovna stanja svesti, često figurativno prikazana u vidu bogova i drugih natprirodnih bica. Mnoge kulture smatrale su planine za vrednija, grandioznija mesta, za mesta bliža božanskom od bilo kog hrama ili bilo koje svete građevine koju načini čovek.

U slučaju Crne Gore centralno mesto ovog simbola pripada planini Lovćen koja dominira nad prostorom na kome su se razvili prvi koraci oslobodilačkog pokreta u Crnoj Gori. Za razliku od nekih drugih civilizacija, u kojima su svete planine bila mesta na kojima žive ili funkcionišu bogovi i božanstva (Olimp, Ararat), Lovćen više predstavlja simbol oslobodilačke ideje. To je mesto uzvišeno nad celom Crnom Gorom, gde su održavani razni politički zborovi i skupovi. Crnogorci su ovu svoju planinu označili ne samo mitskim bićima i legendama, već stvarnim istorijskim događajima i ličnostima. Njegoš je takođe video svoje mesto na najvišoj planini i on je drugi koji je i danas sahranjen na njoj. Prema današnjim saznanjima, sve do polovine 19. veka, na obroncima visokih i negostoljubivih delova Lovćena nije bilo nikakvih objekata. Tek je Njegoš odlučio da sagradi malu kamenu kapelu na strmom i stenovitom grebenu Jezerskog vrha. Na njegovu odluku da vrh Lovćena kruniše kamenom kapelom uz veoma racionalne kalkulacije, nesumnjivo je imao uticaj i njegov romantizam. Lovćen je imao smisao okupljanja i isticanja ko je veći, snažniji i hrabriji.

Osim Lovćena, značajna simbolika za jedan planinski vrh vezuje se i za planinu Rumiju i kult dukljanskog kneza Vladimira. Na samom kraju 10. veka Vladimir je bio vladar Duklje, koja se tada prostirala od Boke Kotorske do reke Bojane. U komplikovanim spoljnopolitičkim uslovima, Vladimir je bezuspešno pokušao da napravi sporazum sa Vizantijom protiv cara Samuila. To je izazvalo Samuilov bes, pa je 997. godine poslao vojsku na Duklju. Do sukoba je došlo na reci Bojani i dukljanska vojska je bila poražena. Vladimir je zarobljen i odveden na Samuilov dvor na Prespi (Makedonija). Samuilova kćer, princeza Kosara, se zaljubila u dukljanskog kneza i uz Samuilovu saglasnost, Vladimir i Kosara su se uskoro venčali. Vladimir se vratio u Duklju kao Samuilov vazal, međutim, nakon Samuilove smrti 1014. godine, novi makedonski vladar Vladislav, odlučio je ukloniti Vladimira. Pozvao ga je u Prespu, a kao garanciju da mu se ništa neće desiti, poslao je Vladimiru krst nad kojim se zakleo u svoju miroljubivost. Vladimir je došao u Prespu, ali car Vladislav je pogazio obećanje i 1016. godine ga je pogubio, sečom glave dukljanskog kneza Vladimira. Godine 1019. prenete su Vladimirove mošti u samostan Sv. Marije Krajinske (Prečista Krajinska), na padinama crnogorske planine Rumije, iznad Skadarskog jezera. Narod je smatrao da su mošti Vladimirove čudotvorne i on je proglašen za sveca. Sv. Vladimir se na ikonima, ikonostasima i freskama uvek prikazuje kako u levoj ruci drži odrubljenu glavu, a u desnoj krst.

Sv. Vladimir bio je vladar Duklje pre podele hrišćanske crkve na katoličku i pravoslvanu 1054. godine, pa ga u Crnoj Gori slave i katolici i pravoslavci i muslimani. Svakog 22. maja iz okolnih sela, stanovnici se penju na planinu Rumiju i svako simbolično nosi kamen, da se jednog dana kada bude bilo uslova tamo podgne crkva. (Rotković, 2003.) Ovo je još jedna priča u kojoj možemo videti značenje časti i hrabrosti, kao i važnost koji dati pojmovi imaju u ovom delu Balkana. Priča o, sa jedne strane, hrabrom i časnom knezu, a sa druge, o caru koji krši datu reč, prenosila se generacijama i danas živi u obliku običaja koji je deo lokalne zajednice.

Osim planinskih vrhova, u simbolici crnogorskog doživljaja ideala herojstva i junaštva značajno mesto zauzimaju i mnoge mikrolokacije u crnogorskim brdima, klisurama i klancima. Često suočeni sa nadmoćnijim neprijateljem, crnogorci su koristili prirodne zaklone kako bi napadali osmansku vojsku ili njihove trgovačke karavane. Jedna od najpoznatijih zaseda bila je kada je Novak Cerović sa svojom četom ubio Smail-agu Čengica. Taj događaj opevan je u pesmi Ivana Mažuranica "Smrt Smail-age Čengica". Ovo je samo jedna od zaseda na Osmanlije, koje su organizovale mnogobrojne čete i četovođe po Crnoj Gori, a mnoge od tih zaseda opevane su u narodnim pesmama.

U odsustvu literature, pismenosti i drugih tekovina civilizacije, jedini način za prenošenje ovih ideja čojtva i junaštva bila je epska tradicija i guslari. Guslari, epski pevači, pevali su dugačke priče o istoriji i herojima, svirajući na

jednožičanim ili dvožičanim instrumentima, guslama. Oni su bili glavni nosioci usmene tradicije i literature.

Surove I hladne zime provedene u planinama okupljale su ljude oko ognjista, gde su guslari opevali svoje junake I pricali o konkretnim događajima iz prošlosti. “Sa obzirom da okolnosti uticu na usmenu formu stvaranja one se moraju uzeti u obzir. Epska poezija, u Jugoslaviji, se pevala u raznim prilikama. U selima, gde su kuće cesto na velikoj udaljenosti jedna od druge, okupljanja su se najcesce desavala u jednoj od kuća.” (Lord, 1960.)

Gusle su elementarni deo crnogorske epske poezije. Guslari, narodni pevači, opevali su gotovo sve događaje iz nacionalne istorije, sve dok ti tekstovi nisu konačno zapisani. Većina pesama govori o vremenu otomanske vladavine i borbe za nezavisnost. Vuk Karadzic je mnoge epske pesme zapisao u ranom 19. veku. Vecina guslarskih pesama govori o stvarnim istorijskim događajima i likovima, medjutim ulepsavane su i romantizovane, pa su s toga imale bitnu ulogu u stvaranju mitova i legendi.

Gusle su instrument koji se na prostorima koje naseljavaju Južni Sloveni pominje još u vizantijskim spisima iz 10. veka. Radi se o gudačkom instrumentu — zvuk se proizvodi prevlačenjem gudala preko strune. Imaju jednu, ili eventualno dve žice, a najčešće su napravljene od javorovog drveta. Kao jednožičani instrument, osim u Crnoj Gori, gusle se sreću u Srbiji, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji. Veština pravljenja gusala jako je cenjena u zemljama u kojima se sreću. Na gusle se često rezbare dodatni motivi vezani za junake opisane u narodnim epskim pesmama, kao i verski simboli.

Gusle, kao stepski instrument, daljim poreklom potiču iz srednje Azije. Njeni najrodniji instrumenti su morinhur i igil. Na vrhu gusala je često konjska ili jarčeva glava kao simbol stočarstva i nomadskih naroda, dok je gudalo najčešće izrađeno u obliku zmije, kao simbol gorštačke ljutine. Simbol zmije i inače je često prisutan kod Južnih Slovena, i neretko ima pozitivno značenje. Zmija čuvarkuća još uvek se poštuje u mnogim ruralnim sredinama, gde se smatra grehom i prizivanjem nesreće ubiti zmiju u blizini kuće. Veselin Čajkanović, jedan od najznačajnijih istraživača staroslovenske mitologije, to objašnjava vezom sa kultom predaka. “Naime, kod južnoslovenskih plemena postojao je običaj polaganja pepela pokojnika ispod praga rodne kuće. Verovalo se da na pepelu predaka spava “Zmija čuvarkuća”, te da je ona time, magijski povezana sa precima kao njihov predstavnik na zemlji.” (Čajkanovic, 1973.). Kasnije se na guslama sreću likovi junaka.

Zanimljivo je primetiti da se najživlja guslarska tradicija odvijala skoro po pravilu u brdovitim krajevima, zajednicama u kojima je priroda često bila nemilosrdna, a uslovi za život gotovo nemogući, u Crnoj Gori, Hercegovini i južnim i brdovitim krajevima Srbije.

Pesme su uglavnom o crnogorskim bojevima 18. i 19. veka. Pored sukoba sa Osmanlijama, teme pesama su i otmice stada, pljačkaški pohodi, četovanja, međuplemenski sukobi. Sama tematika pesama je istorijski precizna i realistična, osim delova u kojima se opisuju junaci. Tako oni, u guslarskoj tradiciji postaju zmajevi, div-junaci, brzi kao sokolovi i sl. Na prostorima Crne Gore u vreme oslobodilackih ratova nisu postojale škole ni univerzitet. Na guslarskim pesmama narod se ucio moralnim vrednostima i istoriji, koja je često bila romantizovana.

Guslari su često bile nepismene osobe, koje su se od svog socijalnog sloja razlikovale samo sposobnošću da stvaraju. Guslari su, kao prenosioци teksta ili kreativni stvaraoci, bili sposobni da stiču znanja i spontano obavestavaju o događajima i junacima. U slučaju literarnog pesnika sam momenat stvaranja je bitan. To je momenat na koji se fokusiramo kada ulazimo u analizu dela. Za guslara, međutim, momenat stvaranja i momenat nastupa je jedan, nedeljiv, jer "stvaranje pesme i kazivanje su dva aspekta istog momenta". (Lord, 1960.) Guslari su imali sposobnost da saznaju, ali i da emotivno doživljavaju svoje pesme. To im je pomoglo pri samom nastupu, kada bi krenuli da menjaju usmeni tekst ili da dodaju romanticarske motive. Takvim načinom kazivanja održavala se usmena knjizevnost tokom vekova. Trajanje te vrste kreativnog stvaralastva pokrivalo je celavu teritoriju danasnje Crne Gore. (Kilibarda, 2009.)

Zaključak

U ovom radu istraženo je stvaranje epske i usmene tradicije u Crnoj Gori i pojava idela čojstva i junaštva u burnom istorijskom vremenu. Kulturni značaj ovih pojmova za kolektivni duh Crnogoraca analiziran je etnografskim intervjuom i literaturom na datu temu. Intervju je izabran kao metod istraživanja zbog značaja koji ima pri boljem razumevanju uticaja, koji su pesme i priče imale na današnje društvo, i čuvanje sećanja na kolektivni duh. Korišćena literatura omogućila je analizu rađanja nacije, pre svega dela Miroslava Hroča, zatim knjiga Regine Bendix *In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies* bila je veoma korisna u diskusiji o usmenoj tradiciji guslara. Konačno, sakupljena dela Vuka Karadžića i Marka Miljanova, kao i Njegošev *Gorski Vijenac* iskorišćena su da pruže autentične primere narativa koji ističu značaj čojstva i junaštva.

Turbulentna istorija Balkana najevidentnija je na prostoru današnje Crne Gore. Ovde skoro da nije bilo perioda mira koji bi dozvolio Crnogorcima normalne životne uslove i razvoj materijalnih i kulturnih dobara. Pavle Rovinjski u svom delu *Crna Gora u prošlosti sadašnjosti* tvrdi da "ukupna prošlost Crne Gore, cela njena istorija je večno ratovanje, koja je bila čovekova

svakodnevnica, kao i bilo koja druga profesija.” Samo ovi životni uslovi mogli su da stvore kreativno nasleđe Crnogoraca.

Kroz istoriju borbe i ratovanja u Crnoj Gori stvoren je karakteristični vid kulturne kreativnosti, koji je bio ključan u održavanju jedinstvenog moralnog koda, čiji je bitan deo čojstvo. Naravno čojstvo i junaštvo ne mogu biti uređene karakteristike. Crnogorac je mogao da poima hrabrost samo iz primera svoje tradicije.

U ovom moralnom kodu, sloboda je imala veću cenu od života, te stoga danas ne postoji spomenik neznanom junaku u Crnoj Gori. Svi njeni junaci su znani i slavljani.

BIBLIOGRAFIJA

- Bendix, R. (1997) *In Search of Authenticity. Formation of Folklore Studies*. Madison
- Hroch, M. (1999) *V národním zájmu*. Praha
- Kilibarda, N. (2009) *Usmena književnost Crne Gore*. CID
- Latković, V. (1964) *Epska narodna poezija Crne Gore*. Graficki zavod
- Lord, A. (1960) *The Singer of Tales*. Cambridge
- Niko, M. (1969) *Jevanđelje po narodu*. Graficki zavod
- Miljanov, M. (1996) *Primjeri čojstva I junaštva*, Obod
- Milutinović, S. (1996) *Dika Crnogorska*, Interpress
- Radojević, R. (1971) *Vilina gora*, Graficki zavod
- Rovinjski, P. (2004) *Crna Gora u prošlosti I sadašnjosti*, CID
- Nikola I Petrović (2001) *Balkanska carica*, CID
- Petar II Petrović Njegoš (1997) *Gorski Vjenac*, Matica srpska
- Petar II Petrović Njegoš (1964) *Lažni car Stjepan Mali*, CID
- Gezeman, G. (1968) *Čojstvo i junaštvo starih Crnogoraca*, Cetinje
- Holecek, J. (2002) *Crna Gora u miru*, CID
- Tomović, S. (2006) *Moralna tradicija Crnogoraca*, CID
- Tomović, S. (1976) *Esej o čojstvu. Pobjeda*
- Karadžić, V. (1998) *Narodne srpske pjesme*, Srpska književna zadruga
- Rotković, R. (2003) *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda*. Crnogorska izdanja.
- Popović, B. (2001) *Antologija novije srpske lirike*, Narodna stamparija
- Rovinjski, P. (2001) *Zapisi o Crnoj Gori*, CID
- Rovinjski, P. (2004.) *Crna Gora u prošlosti I sadašnjosti*, SKZ
- Čemović, M. (1993.) *Vasojevići*. Narodna knjiga
- Baković, T. (1985.) *Depresivni optimizam Crnogoraca*, Jugoart
- Čajkanović, V. (1973.) *Mit I religija u Srba*, SKZ
- Šistek, F. (2012.) *Njegoševa grobnica na Lovćenu*, Matica crnogorska
- Kastratović, G., & Đurović, R. (1992.) *Lovćenske vile*, RT Titograd
- Kastratović, G., & Đurović, R. (1993.) *Glasoviti crnogorski junaci*, RT Titograd